

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ένας Αιώνας Επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων: Μια Γνωσιολογική Επισκόπηση

Ανδρέας Γκόφας

Αναπληρωτής Καθηγητής Θεωρίας και Επιστημολογίας των Διεθνών Σχέσεων,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Γιώργος Λ. Ευαγγελόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής Πολιτικής Φιλοσοφίας και Διεθνών Σχέσεων,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μαριλένα Κοπά

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συγκριτικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

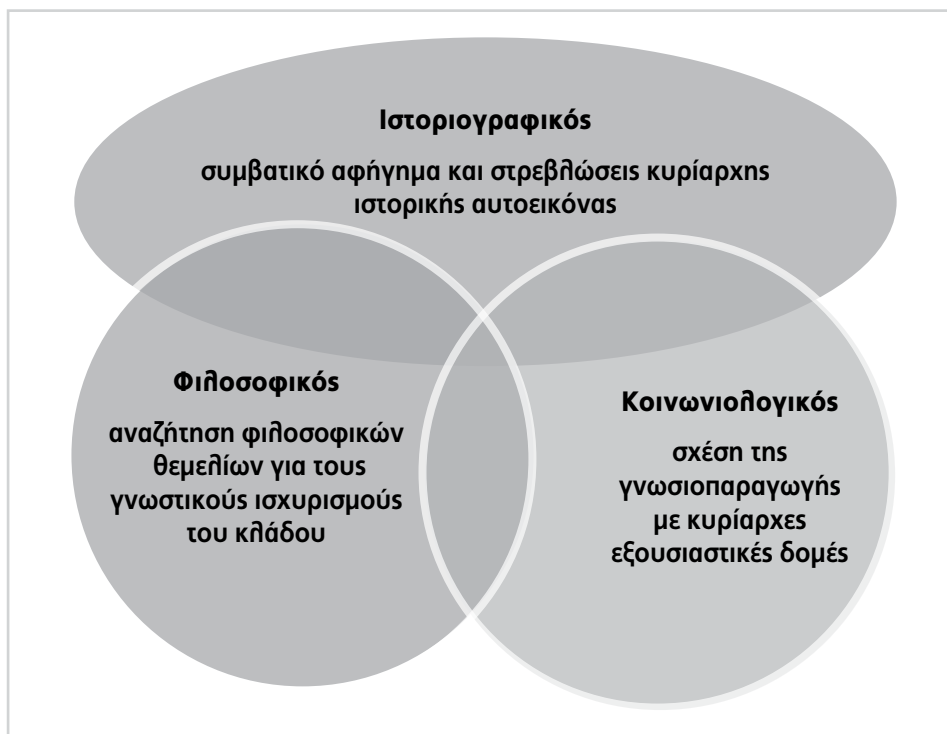
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πλαίσιο της «επετειακής» λογικής του ανά χείρας τόμου, επιχειρούμε μια συνοπτική παρουσίαση των τριών βασικών αξόνων που έχει διαμορφώσει η επιστημονική κοινότητα προκειμένου να αναστοχαστεί τις ιστορικές συνθήκες, τα φιλοσοφικά θεμέλια και τους κοινωνικούς μηχανισμούς παραγωγής γνώσης κατά τη διάρκεια του πρώτου αιώνα ζωής του πεδίου των Διεθνών Σχέσεων (ΔΣ).¹ Οι άξονες αυτοί έχουν σαφώς σημεία στα οποία οι αναλύσεις συναντώνται και τέμνονται, όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, αλλά θα τους παρουσιάσουμε διακριτά.²

Αναλύουμε πρώτα τον ιστοριογραφικό άξονα (αναφερόμενοι σε παραμορφώσεις του συμβατικού αφηγήματος εξέλιξης του κλάδου που συνεπάγονται στρεβλώσεις της κυρίαρχης ιστορικής αυτοεικόνας), δεύτερον τον φιλοσοφικό

1. Το παρόν κεφάλαιο αντλεί από το Γκόφας & Ευαγγελόπουλος (2019).

2. Είναι προφανές ότι στο περιορισμένο πλαίσιο ενός σύντομου κεφαλαίου η παρουσίαση των αξόνων δεν μπορεί παρά να είναι τόσο συνοπτική όσο και επιλεκτική. Για μια πανοραμική απεικόνιση παραπέμπουμε στο *SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations* (Gofas, Hamati-Ataya & Onuf, 2018).

Γράφημα 1: Άξονες γνωσιολογικού αναστοχασμού

άξονα (αναφερόμενοι στη σχέση του κλάδου με τη φιλοσοφία της επιστήμης και τη συνακόλουθη διερεύνηση των φιλοσοφικών θεμελίων των γνωστικών ισχυρισμών του) και τρίτον τον κοινωνιολογικό άξονα (αναφερόμενοι στη σχέση της γνωσιοπαραγωγικής διαδικασίας με κυρίαρχες εξουσιαστικές δομές, όπως αποτυπώνονται λ.χ. στις γεωγραφικές και στις έμφυλες ανισορροπίες του γνωσιοπαραγωγικού καταμερισμού).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Η συμβατική ιστοριογραφία των ΔΣ έχει εξυπηρετήσει διπλό στόχο. Πρώτον, αποτελεί μηχανισμό συγκρότησης επιστημονικής ταυτότητας. Πράγματι, αναπόσπαστο στοιχείο κάθε διαδικασίας συγκρότησης μιας ταυτότητας είναι (όπως και στην περίπτωση συγκρότησης εθνικών ταυτοτήτων) μια κοινά αποδεκτή ιστορία που παρουσιάζεται με «ηρωικούς» όρους. Η οργανωτική δομή των «Μεγάλων Θεωρητικών Αντιπαραθέσεων» (Great Debates) εξυπηρετεί αυτήν ακριβώς τη στόχευση. Δεύτερον, είναι μηχανισμός μέσω του οποίου προβάλλουμε μια εικόνα επιστημονικής προόδου. Πράγματι, η παρουσίαση της ιστορι-

κής εξέλιξης του κλάδου με όρους διαδοχικών αντιπαραθέσεων δημιουργεί μια εικόνα γραμμικής προοδευτικότητας. Με άλλα λόγια, το συμβατικό ιστοριογραφικό αφήγημα είναι μια άσκηση πειθαρχικού (disciplinary) «εθνικισμού». Κάθε νέο επιστημονικό πεδίο χρειάζεται να δοξάσει την ιστορία του, να οριοθετήσει την επιστημονική περιοχή του και να την υπερασπιστεί από τυχόν «διεκδικητές» ή «εισβολείς». Έτσι, το συμβατικό αφήγημα δεν περιορίστηκε ποτέ στα εισαγωγικά συγγράμματα για τις ΔΣ. Σύντομα «εποίκισε» το συλλογικό φαντασιακό του πεδίου και εξελίχθηκε σε κυρίαρχη αυτοεικόνα. Το γεγονός ότι αυτή η εξέλιξη είναι κατανοητή δεν την καθιστά λιγότερο προβληματική.

Από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα πλήθος μελετών έχουν στραφεί προς την ιστορική εξέλιξη του πεδίου.³ Αν θέλαμε να συνοψίσουμε την κριτική που έχει ασκηθεί στο συμβατικό αφήγημα από το συνεχώς διευρυνόμενο πρόγραμμα της ιστορίας της επιστήμης των ΔΣ, θα εντοπίζαμε τέσσερις βασικές αιτιάσεις.

Πρώτον, το συμβατικό αφήγημα των «Μεγάλων Θεωρητικών Αντιπαραθέσεων» δεν ανταποκρίνεται με ακρίβεια στις ιστορικές διανοητικές εξελίξεις, καλλιεργώντας μια σειρά από υπεραπλουστεύσεις και αλλοιώσεις (βλ. λ.χ. Schmidt, 1997). Ακόμη και η αντιπαράθεση σχετικά με τα θεμέλια των ΔΣ ανάμεσα σε ρεαλιστές και ουτοπιστές αμφισβητείται, θεωρούμενη ιστορικά παραπλανητική (Wilson, 1998· Schmidt, 2002· Hill, 1989).

Δεύτερον, το συμβατικό αφήγημα μυθοποιεί το «1919», χρονολογία δημιουργίας της πρώτης έδρας ΔΣ στο Αμπερίστγουιθ της Ουαλίας, παραγνωρίζοντας έτσι τις προηγούμενες συνεισφορές στη διεθνολογική σκέψη (βλ. λ.χ. de Carvalho, Leira & Hobson, 2011). Όσο κι αν η καθιέρωση του «1919» ως κάποιου τύπου γνωσιολογικής «μεγάλης έκρηξης» ευνοεί αυτούς που θέλουν να προσδώσουν κουνιανή χροιά στην εξέλιξη του κλάδου, αναδεικνύοντας την προ 1919 περίοδο ως προπαραδειγματική και τη μετά 1919 περίοδο ως παραδειγματική/επιστημονική, δεν παύει να είναι μια τεχνητή διχοτόμηση που δεν συμβάλλει στην ιστορική αυτογνωσία του κλάδου.

Τρίτον, το συμβατικό ιστοριογραφικό αφήγημα εμφορείται από μια έμφυλη προκατάληψη που αποσιωπά τις γυναικείες συνεισφορές στην ανάπτυξη του κλάδου και περιορίζει τους διανοητικούς πρωταγωνιστές σε μια σειρά από «θεμελιακούς πατέρες» (founding fathers). Αυτή η εκκωφαντική σιωπή παραγνωρίζει ότι η φεμινιστική προσέγγιση δεν είναι μια σύγχρονη προσθήκη στο θεωρητικό τοπίο των ΔΣ, αλλά μια από τις θεμελιακές θεωρητικές συμβολές κατά τα πρώιμα χρόνια συγκρότησης του κλάδου (Ashworth, 2011). Διαγράφει, επίσης, από τη συλλογική μνήμη του κλάδου τη σημαντική συμβολή των

3. Για μια επισκόπηση της ερευνητικής ατζέντας της ιστορίας της επιστήμης των ΔΣ και των ευρημάτων της, βλ. Schmidt (2010) και Ashworth (2018).

γυναικών στη θεσμική και τη διανοητική εξέλιξή του (Owens, 2018). Τέλος, λόγω μιας μυωπικής αυτοαναφορικότητας, το συμβατικό αφήγημα επικεντρώνεται μόνο στις εξελίξεις εντός της επιστημονικής κοινότητας, διαγράφοντας τις συνεισφορές στον διεθνολογικό στοχασμό από εμπόρους, στρατιωτικούς και κυβερνητικούς αξιωματούχους (βλ. λ.χ. Knutsen, 2016).

Τέταρτον, το συμβατικό αφήγημα αναπαράγει μια δυτικοκεντρική προκατάληψη (βλ. λ.χ. Hobson, 2012). Ενδεικτική είναι η καθιέρωση ενός περιοριστικού συνόλου χρονολογιών-ορόσημων (1648, 1919, 1945, 1989) γύρω από τις οποίες οργανώνεται τόσο η έρευνα όσο και η διδασκαλία των ΔΣ (Buzan & Lawson, 2012). Και οι τέσσερις χρονολογίες-ορόσημα αποκαλύπτουν μια μυωπική εστίαση στη Δύση η οποία υποβαθμίζει τη σημασία των εξελίξεων στον μη δυτικό κόσμο. Μια άλλη επίπτωση αυτής της προκατάληψης είναι ότι αποσιωπά τις αποικιοκρατικές/ρατσιστικές διανοητικές ρίζες του πεδίου (βλ. λ.χ. Vitalis, 2015). Συνδέοντας την ανάπτυξη του κλάδου των ΔΣ με το έτος 1919 και διαγράφοντας από την ιστορική του συνείδηση το γεγονός ότι το πρώτο περιοδικό του ήταν το *Journal of Race Development*, που εστίαζε σε ζητήματα διαχείρισης των αποικιών, ο κλάδος υιοθέτησε ένα βολικό (και εξωραϊστικό για την ιστορική του εικόνα και αυτογνωσία) αφήγημα, συνυφασμένο με το όνομα του προέδρου Wilson και τα οράματά του για ειρήνη και αυτοδιάθεση (κάποιων) λαών (de Carvalho, Hobson & Leira, 2011: 750-752).⁴

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο απομυθοποίησης του «1919», ο Guilhot (2008) παρουσιάζει τη διαδικασία αυτονόμησης του κλάδου των ΔΣ από τη γνωσιολογική μήτρα της πολιτικής επιστήμης ως μια στρατηγική κίνηση, με πρωτοβουλία του

4. Παρότι το όνομα του προέδρου Wilson είναι συνυφασμένο με την προώθηση της αρχής της αυτοδιάθεσης, ο ίδιος θεωρούσε ότι αυτή έπρεπε «να παραχωρηθεί μόνο στους (σχετικά) εκπολιτισμένους λαούς της ανατολικής Ευρώπης, αναβάλλοντας την εφαρμογή της στις μη λευκές φυλές» (de Carvalho, Hobson & Leira, 2011: 750). Δεν είναι εδώ ο χώρος για να αποτιμήσουμε τη σκέψη και τις πολιτικές του Wilson ούτε τη συνεισφορά του στην οργάνωση της σύγχρονης μορφής της διεθνούς κοινωνίας καθώς και το συμβολικό του κεφάλαιο για τον κλάδο των ΔΣ. Ωστόσο, ήταν αιτιάσεις τέτοιου τύπου που οδήγησαν το Συμβούλιο (Board of Trustees) του Πανεπιστημίου του Πρίνστον να λάβει στις 26 Ιουνίου 2020 –υπό την επίδραση των πρόσφατων γεγονότων εκδήλωσης αστυνομικής ρατσιστικής βίας στις ΗΠΑ που εντείνουν, επιπροσθέτως, το ζήτημα της «πολιτικής των ταυτοτήτων»– την ηχηρή απόφαση «αποκαθίλωσής» του, αφαιρώντας το όνομά του από την περίφημη Woodrow Wilson School of Public and International Affairs (<https://www.princeton.edu/news/2020/06/27/board-trustees-decision-removing-woodrow-wilsons-name-public-policy-school-and>).

Morgenthau, στη διανοητική σκακιέρα της μεταπολεμικής Αμερικής, προκειμένου να διαμορφωθεί ένας νέος κλάδος που θα αντιστεκόταν στις σειρήνες του συμπεριφορισμού, ο οποίος είχε ήδη εδραιωθεί ως η κυρίαρχη προσέγγιση στην αμερικανική πολιτική επιστήμη. Με την πάροδο του χρόνου η αυτονομία του κλάδου των ΔΣ στις ΗΠΑ, για όποιους λόγους κι αν έγινε και όποιες ανάγκες κι αν εξυπηρετούσε, σηματοδότησε παράλληλα ένα «διαζύγιο» των ΔΣ από την πολιτική θεωρία και φιλοσοφία. Το «διαζύγιο» αυτό είχε βαρύτερες επιπτώσεις, αφού στέρησε από το πεδίο μια πλούσια διανοητική παράδοση πολιτικής θεωρίας, οδηγώντας τον Martin Wight (1966), στο κλασικό πλέον άρθρο του με τον «προκλητικό» τίτλο “Why is there no International Theory?”, στο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει ένα ολοκληρωμένο και συστηματικό σώμα διεθνούς πολιτικής θεωρίας.

Ωστόσο, στο πλαίσιο της παρούσας συμβολής σε αυτόν τον επετειακό τόμο και της γνωσιολογικής θεώρησης που αυτή έχει υιοθετήσει, εκείνο που μας ενδιαφέρει άμεσα είναι η σχέση του κλάδου με τη φιλοσοφία της επιστήμης. Εδώ πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η ιστορική εξέλιξη και η επιστημονική ταυτότητα των ΔΣ έχουν σε μεγάλο βαθμό καθοριστεί μέσα από μια σειρά αντιπαραθέσεων για το τι συνιστά επιστήμη και ποια δυνατότητα έχουν οι ΔΣ να αναδειχθούν σε μια ακριβή επιστήμη της διεθνούς πολιτικής, αντίστοιχη με εκείνη των θετικών επιστημών. Έτσι, λόγω και μιας παραδοσιακής «επιστημικής ανασφάλειας» (Monteiro & Ruby, 2009), ο κλάδος έχει κατά την ιστορική του διαδρομή αναζητήσει επιστημονικά εχέγγυα ή/και φιλοσοφικά θεμέλια για τους γνωστικούς ισχυρισμούς του, στρεφόμενος είτε στη θετικιστική μεθοδολογία είτε, πιο πρόσφατα, στη φιλοσοφία της επιστήμης προς αναζήτηση μιας διευρυμένης έννοιας της επιστήμης.

Η τάση αναζήτησης εχέγγυων μέσω της στροφής στην επιστημονική μεθοδολογία εκδηλώνεται ήδη από την εποχή της υιοθέτησης του συμπεριφορισμού και γνωρίζει την κορύφωσή της με τον νεορεαλισμό του Waltz (1979) και τη συνακόλουθη εισαγωγή της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, των μαθηματικών μοντέλων και της ποσοτικοποιημένης ανάλυσης.⁵ Η κομβική συνεισφορά του Waltz εγκαινιάζει, τη δεκαετία του 1980, την τρίτη «Μεγάλη Θεωρητική Αντιπαράθεση» στις ΔΣ, αυτή μεταξύ νεορεαλισμού και νεοφιλελευθερισμού. Κατά τη διάρκειά της αυτές οι δύο κυρίαρχες διεθνολογικές «σχολές σκέψης» εξακολουθούσαν να διαφωνούν πάνω σε ζητήματα που αφορούσαν τη συγκρότησή τους ως θεωριών πρώτης βαθμίδας, συγκλίνοντας όμως ως προς τις επιστημολογικές επιταγές και τις μεθοδολογικές προεκτάσεις του θε-

5. Είναι αξιοσημείωτο ότι η θεωρία του νεορεαλισμού στο βιβλίο του Waltz *Theory of International Politics* (1979) εδράζεται σε μια μεταθεωρία η οποία εμφανίζει έντονες επιρροές από το έργο του Karl Popper (Mouritzen, 2001).

τικισμού (Wæver, 1996). Αυτή η θετικιστική σύγκλιση καθόρισε τη γενική κατεύθυνση της μετέπειτα αμφισβήτησης των κατεστημένων θεωριών, που εκδηλώθηκε με την άνοδο μιας σειράς «μετα-» θετικιστικών προσεγγίσεων.

Η μεταθετικιστική κριτική εγκαινιάζει τη λεγόμενη τέταρτη (και τρέχουσα) «Μεγάλη Θεωρητική Αντιπαράθεση» αλλά και τη συστηματική στροφή του κλάδου στη φιλοσοφία της επιστήμης, αναζητώντας τη διεύρυνση του εννοιολογικού περιεχομένου και των παραμέτρων της επιστήμης των ΔΣ.⁶ Καθώς το επιστημολογικό χάσμα διευρύνεται, ο Keohane (1988), από το επίσημο βήμα της International Studies Association, προτείνει το λακατασιανό μοντέλο ως την πιο κατάλληλη «πλατφόρμα» διαλόγου μεταξύ των αντιτιθέμενων προσεγγίσεων, θεωρώντας ότι μπορεί να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα σε έναν πο-περιανού τύπου θετικισμό και έναν κουνιανού τύπου μεταθετικισμό.

Η προσπάθεια υπέρβασης των ανωτέρω επιστημολογικών διαχωριστικών γραμμών θα βρει τελικά την πιο εμβληματική έκφρασή της στο έργο του Alexander Wendt. Ο Wendt (1999), όμως, θα οδηγηθεί στη συστηματικοποίηση αυτού του «γεφυροποιητικού» εγχειρήματος ξεκινώντας αντίστροφα, δηλαδή από την οντολογία. Στο *Social Theory of International Politics* –με το οποίο εισάγει μια μετριοπαθή εκδοχή του κονστρουκτιβισμού– ο Wendt διατυπώνει μια κοινωνική θεωρία των ΔΣ η οποία στηρίζεται στη μελέτη της διαλεκτικής σχέσης δρώντων και δομών, όπως και ύλης και ιδεών.⁷ Στο ίδιο βιβλίο, στο επίπεδο της μεταθεωρίας η οποία θα «υποστύλωνε» την εν λόγω θεωρία του, θεώρησε ότι όφειλε να αναζητήσει μια φιλοσοφία της επιστήμης η οποία να δίνει έμφαση στην οντολογία και να αφορά όχι μόνο παρατηρήσιμες –δηλαδή, αντιληπτές διά των αισθήσεων– αλλά και μη παρατηρήσιμες οντότητες. Και τούτο διότι οι περισσότερες δομές (κοινωνικές και ιδεατικές) αλλά και πολλοί δρώντες (π.χ. το κράτος) είναι μη παρατηρήσιμες οντότητες, των οποίων όμως η ύπαρξη προβλέπεται από αντίστοιχες επιστημονικές κοινωνικές θεωρίες. Η προσέγγιση εντός της φιλοσοφίας της επιστήμης που καλύπτει τις παραδοχές πρώτον ότι ο κόσμος γύρω μας υπάρχει ανεξάρτητα από μας, δεύτερον ότι αυτός αποτελείται τόσο από παρατηρήσιμες όσο και από μη παρατηρήσιμες οντότητες και τρίτον ότι οι επιστημονικές θεωρίες μας «αναφέρονται» σε αυτόν τον κόσμο είναι ο «επιστημονικός ρεαλισμός» (Wendt, 1999: 51). Επιπλέον, η μελέτη των μη παρατηρήσιμων κοινωνικών οντοτήτων απαιτούσε, κατά τον Wendt, την κατάργηση της απόλυτης διαχωριστικής γραμμής μεταξύ *εξήγησης* και *κατανόησης* ως μεθόδων, σε αντίθεση με όσα υποστήριζαν οι Martin Hollis

6. Για μια επισκόπηση της ερευνητικής ατζέντας της φιλοσοφίας της επιστήμης των ΔΣ και των ευρημάτων της, βλ. Wight (2002) και Jackson (2011).

7. Για μια συστηματική παρουσίαση των διαφορών ανάμεσα σε μετριοπαθή και ριζοσπαστικό κονστρουκτιβισμό, βλ. Γκόφας και Τζιφάκης (2017: 118-130).

και Steve Smith (1990) για τη μεθοδολογία στις ΔΣ. Έτσι ο Wendt προτείνει μια «φιλοσοφικά δομημένη μέση οδό» (Wendt, 1999: 2) ανάμεσα στη θετικιστική και στη μεταθετικιστική επιστημολογία, η οποία συνιστά μια «σύνθεσή» τους και, με τη σειρά της, προσδιορίζει και την ανάλογη μεθοδολογία. Αυτοί είναι οι λόγοι που ο Wendt επέλεξε τον «επιστημονικό ρεαλισμό» ως το μεταθεωρητικό υπόβαθρο της «κοινωνικής θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων».⁸

Για κάποιους η στροφή προς τη φιλοσοφία της επιστήμης και τον οντολογικό αναστοχασμό χαιρετίζεται ως ευπρόσδεκτος εμπλουτισμός του θεωρητικού διαλόγου και ως δείκτης επιστημονικής ωρίμανσης. Για κάποιους άλλους, ωστόσο, η μετατόπιση του κέντρου βάρους της προβληματικής στο πεδίο της επιστημολογίας αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό, καθώς θεωρούν ότι η φιλοσοφία της επιστήμης τείνει να επισκιάσει τη διερεύνηση κεντρικών ερωτημάτων που αφορούν τις πρωτοβάθμιες θεωρίες των ΔΣ, οδηγώντας τον κλάδο σε θεωρητικό αδιέξοδο. Οι σκεπτικιστές έχουν δίκιο όταν ισχυρίζονται ότι η φιλοσοφία της επιστήμης και ο οντολογικός αναστοχασμός δεν μπορούν να προσφέρουν απαντήσεις στα εμπειρικά μας ερωτήματα. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι καμιά ανάλυση δεν είναι οντολογικά ουδέτερη. Μια, λοιπόν, από τις βασικές θετικές συνέπειες της στροφής στη φιλοσοφία της επιστήμης ήταν η «αφύπνιση» του πεδίου από τον οντολογικό του «λήθαργο».

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Σε σχέση με τους δύο προηγούμενους γνωσιολογικούς άξονες αναστοχασμού, αυτός της κοινωνιολογίας της επιστήμης είναι ο πιο πρόσφατος στη διεθνολογική βιβλιογραφία και, ως εκ τούτου, εκείνος που έχει αναπτυχθεί λιγότερο. Πρόκειται για ένα παράδοξο. Τόσο ο Edward H. Carr όσο και ο Hans J. Morgenthau, δύο από τους πλέον εμβληματικούς θεμελιωτές του πεδίου, είχαν επισημάνει τη στενή διασύνδεση ανάμεσα σε ισχύ/συμφέρον και γνώση. Στην περίπτωση, μάλιστα, του Carr, η επιρροή του κλασικού έργου ενός εκ των πρωτοπόρων μελετητών της κοινωνιολογίας της γνώσης και του πολιτισμού, του Karl Mannheim, *Ιδεολογία και Ουτοπία* ([1929], 1997) στο επίσης κλασικό έργο του E. H. Carr *Η εικοσαετής κρίση* ([1939], 2001) είναι προφανής και εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της θεωρητικής δομής του εν λόγω βιβλίου (Jones, 1998: 121-143· Rich, 2000: 201-203). Ωστόσο, η μεταπολεμική προσπάθεια «επιστημονικοποίησης» του κλάδου αποσιώπησε κάθε προβλη-

8. Τα επιστημολογικά θεμέλια του γεφυρωποιητικού εγχειρήματος του Wendt έχουν αμφισβητηθεί μέσα από την οπτική γωνία τόσο των εκπροσώπων του φιλοσοφικού ρεαλισμού, όπως ο Wight (2002), όσο και εκείνων του φιλοσοφικού ιδεαλισμού, όπως ο Kratochwil (2000).

ματική που αποτελούσε πρόκληση για την «αντικειμενικότητα» και την «καθαρότητα» της επιστήμης. Το κλασικό δοκίμιο του Hoffmann (1977) “An American Social Science: International Relations” εξέφρασε έναν συγκροτημένο κοινωνιολογικό προβληματισμό ως προς την «κυρίαρχη» φυσιολογία της επιστήμης των ΔΣ και του τρόπου συγκρότησής της. Όμως έπρεπε να παρέλθουν περισσότερα από είκοσι χρόνια, με τη δημοσίευση ενός άρθρου-σταθμού, του “The Sociology of a Not So International Discipline”, από τον Ole Wæver (1998), στο «χρυσό» επετειακό τεύχος για τα πενήντα χρόνια της εμβληματικής επιθεώρησης *International Organization*, προκειμένου να αρχίσει να συγκροτείται ένα ερευνητικό πρόγραμμα για την κοινωνιολογία της επιστήμης των ΔΣ.

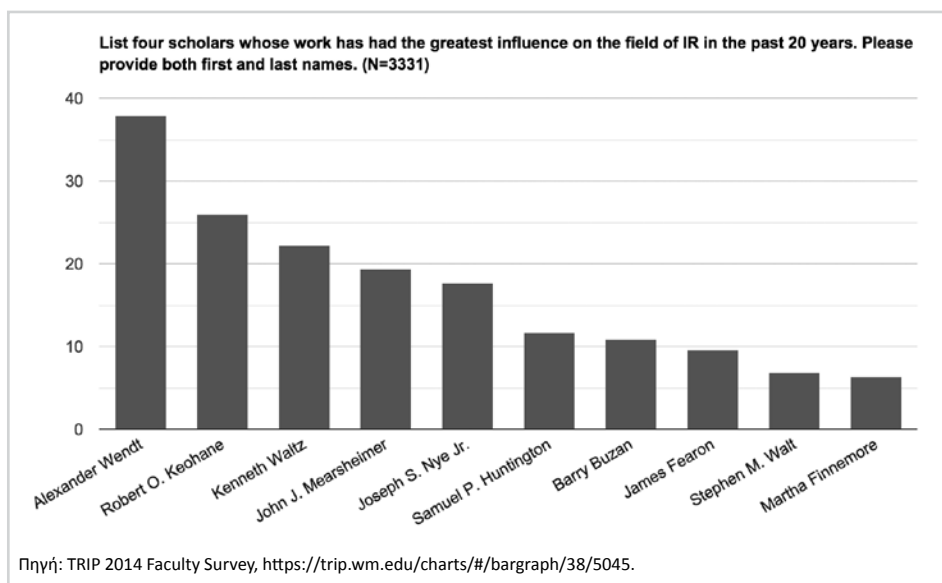
Έκτοτε το πρόγραμμα της κοινωνιολογίας της επιστήμης των ΔΣ έχει επικεντρωθεί στους κοινωνικούς παράγοντες (εγχώριους και διεθνείς) που επηρεάζουν τη γνωσιοπαραγωγική διαδικασία και τη σύνδεσή της με δομές εξουσίας.⁹ Σύμφωνα με έρευνα του TRIP Survey,¹⁰ του 2014, όταν ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να αναφέρουν τέσσερις διανοητές που εκτιμούν ότι είχαν τη μεγαλύτερη επιρροή στον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια, προέκυψαν τα αποτελέσματα που καταγράφονται στο Γράφημα 2.

Η λίστα που προκύπτει από τις απαντήσεις είναι αποκαλυπτική ως προς τουλάχιστον δύο ανισοροπίες στον παγκόσμιο γνωσιοπαραγωγικό καταμερισμό. Πρώτον, με εξαίρεση τον Barry Buzan, ομότιμο καθηγητή στο LSE, οι υπόλοιποι εννέα συγγραφείς που θεωρήθηκε ότι είχαν τη μεγαλύτερη επιρροή στο πεδίο τα τελευταία είκοσι χρόνια είναι Αμερικανοί, επιβεβαιώνοντας έτσι το κλασικό δοκίμιο του Hoffmann (1977) περί των Διεθνών Σχέσεων ως μιας «αμερικανικής κοινωνικής επιστήμης». Πέρα από την παγκόσμια δομή της αμερικανικής γνωσιολογικής ηγεμονίας και τις σχέσεις γνωσιολογικής εξάρτησης κέντρου-περιφέρειας, η έρευνα έχει στραφεί στην ανάδειξη διακριτών, γεωπολιτισμικά προσδιορισμένων, επιστημολογιών ανά τον κόσμο, όπως και των εγχώριων παραγόντων διαμόρφωσής τους (βλ. ενδεικτικά Tickner & Wæver, 2009· Acharya & Buzan, 2010).

Δεύτερον, όπως προκύπτει από το Γράφημα 2, με εξαίρεση τη Martha Finnemore, οι υπόλοιποι εννέα στοχαστές είναι άντρες, επιβεβαιώνοντας τις αιτιάσεις πολλών διανοητών της φεμινιστικής προσέγγισης για μια έμφυλη ανισοροπία στον παγκόσμιο γνωσιοπαραγωγικό καταμερισμό (βλ. λ.χ. Mali-

9. Για μια επισκόπηση της ερευνητικής ατζέντας της κοινωνιολογίας της επιστήμης των ΔΣ και των ευρημάτων της, βλ. Wæver (2018).

10. Το TRIP Survey (Teaching, Research and International Policy) διεξάγει περιοδικά έρευνες καταγραφής των επιστημονικών τάσεων σε παγκόσμια κλίμακα και έχει την έδρα του στο Institute for the Theory and Practice of International Relations του Κολεγίου William & Mary στις ΗΠΑ.

Γράφημα 2: Θεωρητικοί με τη μεγαλύτερη επιρροή

niak, Powers & Walter, 2013· Ackerly & True, 2008). Τόσο οι έμφυλες όσο και οι γεωγραφικές γνωσιολογικές ανισορροπίες διαιωνίζονται μέσα από την αναπαραγωγή τους στα εισαγωγικά διδακτικά συγγράμματα, που αποτελούν βασικό εργαλείο κοινωνικοποίησης όσων αποκτούν μια πρώτη επαφή με το πεδίο (Berenskoetter, 2018).

Όπως παρατηρεί ο Morgenthau το 1955, αρκετές δηλαδή δεκαετίες πριν η κοινότητα αναπτύξει ανακλαστικά κοινωνιολογικού αναστοχασμού, «το πνεύμα του πολιτικού επιστήμονα διαπλάθεται από την κοινωνία που μελετά. Η στάση, τα διανοητικά ενδιαφέροντα και ο τρόπος σκέψης του καθορίζονται από τον πολιτισμό, την εθνική κοινότητα και όλες τις ιδιαίτερες ομάδες, θρησκευτικές, πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές, στις οποίες μετέχει. [...] Ένα πνεύμα κατά τέτοιο τρόπο κοινωνικά διαμορφωμένο δεν μπορεί παρά να συλλάβει μια αλήθεια παρομοίως κοινωνικά διαμορφωμένη» (445-446). Αυτός ο χαρακτήρας της επιστημονικής «αλήθειας» όχι μόνο διαμορφώνεται κοινωνικά αλλά και αναπαράγει (τις περισσότερες φορές) ανατροφοδοτικά το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώθηκε, αναδεικνύοντας συγκεκριμένους πρωταγωνιστές της γνωσιοπαραγωγικής διαδικασίας. Σε αυτούς «ανήκουν πλέον η καρδιά και το μυαλό της ακαδημαϊκής κοινότητας, όπως και το δικαίωμα να καθορίσουν την κατεύθυνση της επιστήμης και εντός αυτής τις παραμέτρους, τη λειτουργία και τους στόχους της θεωρίας» (Jarvis, 2000: 179). Αυτό έχει ιδιαίτερη πολιτική σημασία, καθώς οι θεωρίες

δεν λειτουργούν ως αποστασιοποιημένα εργαλεία κατανόησης του κόσμου ή απλώς ως «καθρέφτες» μιας εξωτερικής πραγματικότητας. Σύμφωνα με τον ισχυρισμό του Nicholas Onuf, στο εμβληματικό του πόνημα *World of Our Making*, ο κόσμος κατασκευάζεται από τις πρακτικές μας και «οι [θεωρητικοί] ισχυρισμοί, εκ μέρους των κοινωνικών επιστημών, όπως και οι πολιτικές που τροφοδοτούν, είναι μέρος αυτών των πρακτικών» (1989: 36).

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ;

Όπως παρατηρούν οι Gofas, Hamati-Ataya & Onuf (2018a), οι τρεις αυτοί γνωσιολογικοί άξονες αποτελούν επιμέρους συνιστώσες ενός συνολικού πλαισίου για τη διερεύνηση της ίδιας της «ψυχής» των ΔΣ. Παρά, όμως, τις σημαντικές επιμέρους συνεισφορές τους, ο μεταξύ τους διάλογος είναι ελλειμματικός, με αποτέλεσμα η κοινότητα να μη διαθέτει ακόμη ένα ολιστικό πρίσμα γνωσιολογικού αναστοχασμού. Όπως έχει γίνει εμφανές από την επισκόπηση που προηγήθηκε, η ιστορία και η κοινωνιολογία της επιστήμης των ΔΣ έχουν αναπτύξει σημεία διεπαφής. Ωστόσο, η σχέση και των δύο με τη φιλοσοφία της επιστήμης παραμένει πολλές φορές πολεμική. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δύο πρώτες θεωρούν ότι η φιλοσοφία της επιστήμης διαμορφώνει τα επιχειρήματά της αγνοώντας ευρύτερους ιστορικούς και κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες και διεκδικεί παράλληλα έναν ρόλο αυτόκλητου επιδιαιτητή της γνωσιολογικής επάρκειας και «επιστημονικότητας» των ΔΣ. Αν, όμως, και οι τρεις γνωσιολογικοί άξονες αναγνωρίσουν ότι ο συγκροτημένος σκεπτικισμός έναντι των στρεβλώσεων της γνωσιοπαραγωγικής διαδικασίας είναι ο κοινός τους παρονομαστής –ιδιαίτερα σε μια περίοδο που η φιλοσοφία της επιστήμης των ΔΣ διαθέτει και μια έντονη μεταθετικιστική εκδοχή–, τότε θα αντιληφθούν ότι η νέα διανοητική πρόκληση είναι η μεταξύ τους συμπόρευση ώστε να ανακαλύψουμε νέους δρόμους στο κοινό ταξίδι για την αναζήτηση της «ψυχής» των ΔΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acharya, A. & Buzan, B. (επιμ.) (2010). *Non-Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*. Abingdon: Routledge.
- Ackerly, B. & True, J. (2008). “An Intersectional Analysis of International Relations: Recasting the Discipline”, *Politics & Gender*, 4 (1), σελ. 156-173.
- Ashworth, L. M. (2018). “A Historiographer’s View: Rewriting the History of International Thought”, στο Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (επιμ.), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. London: SAGE, σελ. 529-541.

- Ashworth, L. M. (2011). "Feminism, war and the prospects for peace: Helena Swanwick (1864–1939) and the lost feminists of inter-war International Relations", *International Feminist Journal of Politics*, 13 (1), σελ. 25-43.
- Berenskoetter, F. (2018). "E pluribus unum? How Textbooks Cover Theories", στο Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (επιμ.), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. London: SAGE, σελ. 446-468.
- Buzan, B. & Lawson, G. (2012). "Rethinking Benchmark Dates in International Relations", *European Journal of International Relations*, 20 (2), σελ. 436-462.
- Carr, E. H. ([1939], 2001). *Η εικοσαετής κρίση. 1919-1939. Εισαγωγή στη μελέτη των διεθνών σχέσεων*, μετάφραση: Ηρακλεία Στροϊκού. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα.
- Γκόφας, Α. & Ευαγγελόπουλος, Γ. (2019). «Σύγχρονες Θεωρητικές και Μετα-Θεωρητικές Προκλήσεις για την Επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων», στο Αρβανιτόπουλος, Κ. & Γκόφας, Α. (επιμ.), 1919-2019: «Ένας Αιώνας Διεθνολογικού Στοχασμού», Ειδικό Αφιέρωμα, *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχ. 10.
- Γκόφας, Α. & Τζιφάκης, Ν. (2017). *Θεωρητικές Προβολές στη Διεθνή Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- de Carvalho, B., Leira, H. & Hobson, J., (2011). "The Big Bangs of IR: The Myths that Your Teachers Still Tell You About 1648 and 1919", *Millennium: Journal of International Relations*, 39 (3), σελ. 735-758.
- Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (επιμ.) (2018). *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. London: SAGE.
- Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (2018a). "The Struggle for the Soul of International Relations", στο Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (επιμ.) (2018), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. London: SAGE, σελ. 3-12.
- Guilhot, N. (2008). "The Realist Gambit: Postwar American Political Science and the Birth of IR Theory", *International Political Sociology*, 2 (4), σελ. 281-304. Αναδημοσιευμένο στο Guilhot, N. (2017). *After the Enlightenment – Political Realism and International Relations in the Mid-Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 28-68.
- Hill, C. (1989). "1939: the origins of liberal realism", *Review of International Studies*, 15 (4), σελ. 319-328.
- Hobson, J. M. (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory, 1760-2010*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffmann, S. (1977). "An American Social Science: International Relations", *Daedalus*, 106 (3), σελ. 41-60.
- Hollis, M. & Smith, S. (1990). *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Jackson, P. T. (2011). *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*. Abingdon: Routledge.

- Jarvis, D. S. L. (2000). *International Relations and the Challenge of Postmodernism: Defending the Discipline*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Jones, C. (1998). *E. H. Carr and International Relations – A Duty to Lie*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keohane, R. O. (1988). "International institutions: Two approaches", *International Studies Quarterly*, 32 (4), σελ. 381-386.
- Knutsen, T. L. (2016). *A History of International Relations Theory*, 3η έκδ. Manchester: Manchester University Press.
- Kratochwil, F. (2000). "Constructing a New Orthodoxy? Wendt's *Social Theory of International Politics* and the Constructivist Challenge", *Millennium: Journal of International Studies*, 29 (1), σελ. 73-101.
- Maliniak, D., Powers, R. & Walter, B. F. (2013). "The Gender Citation Gap in International Relations", *International Organization*, 67 (4), σελ. 889-922.
- Mannheim, K. ([1929], 1997). *Ιδεολογία και Ουτοπία*, μετάφραση: Γιώργος Ανδρουλιδάκης. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση.
- Monteiro, N. P. & Ruby, K. G. (2009). "IR and the False Promise of Philosophical Foundations", *International Theory*, 1 (1), σελ. 15-48.
- Morgenthau, H. J. (1955). "Reflections on the State of Political Science", *The Review of Politics*, 17 (4), σελ. 431-460.
- Mouritzen, H. (2001). "Kenneth Waltz: a critical rationalist between international politics and foreign policy", στο Neumann, I. B. & Wæver, O. (επιμ.), *The Future of International Relations*. London and New York: Routledge.
- Onuf, N. G. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Owens, P. (2018). "Women and the history of international thought", *International Studies Quarterly*, 62 (3), σελ. 467-481.
- Rich, P. (2000). "E.H. Carr and the Quest for Moral Revolution in International Relations", στο M. Cox (επιμ.), *E.H. Carr – A Critical Appraisal*. New York: Palgrave, σελ. 198-216.
- Schmidt, B. C. (2010). "The History of International Studies", *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*.
- Schmidt, B. C. (2002). "Anarchy, World Politics and the Birth of a Discipline: American International Relations, Pluralist Theory and the Myth of Interwar Idealism", *International Relations*, 16 (1), σελ. 9-31.
- Schmidt, B. C. (1997). *The Political Discourse of Anarchy: A Disciplinary History of International Relations*. Albany: SUNY Press.
- Tickner, A. B. & Wæver, O. (επιμ.) (2009). *Global Scholarship in International Relations*. Abingdon: Routledge.
- Vitalis, R. (2015). *White World Order, Black Power Politics: The Birth of American International Relations*. New York: Columbia University Press.
- Wæver, O. (1996). "The rise and fall of the inter-paradigm debate", στο Smith, S. et

- al. (επιμ.), *International Theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 149-185.
- Wæver, O. (1998). "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations", *International Organization*, 52 (Special Issue), σελ. 687-727.
- Wæver, O. (2018). "Keeping It Worldly: A Sociologist's View", στο Gofas, A., Hamati-Ataya, I. & Onuf, N. (επιμ.) (2018), *The SAGE Handbook of the History, Philosophy and Sociology of International Relations*. London: SAGE, σελ. 556-572.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wight, C. (2002). "Philosophy of Social Science and International Relations", στο Carl-snaes, W., Risse, T. & Simmons, B. A. (επιμ.), *Handbook of International Relations*. London: SAGE, σελ. 23-51.
- Wight, M. (1966). "Why is there no International Theory?", στο Butterfield, H. & Wight, M. (επιμ.), *Diplomatic Investigations*. London: Allen & Unwin, σελ. 17-34.
- Wilson, P. (1998). "The myth of the 'First Great Debate'", *Review of International Studies*, 24 (5), σελ. 1-16.